

СУКУПНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ

Розглянуто вплив різноманітних чинників на темпи економічного зростання. Наведено численні точки зору на категорії економічного зростання і економічного розвитку. Здійснено дослідження цих категорій і еволюцію поглядів на чинники зростання і розвитку в регіональному розрізі

Постановка проблеми. Вплив різноманітних чинників на темпи економічного зростання протягом довгого часу є актуальною проблемою в економічній науці. Особлива цікавість була виявлена вченими в другій половині ХХ ст., коли економічний розвиток світової економіки знаходився на підйомі. В результаті, панівною стала думка, що ключовими чинниками економічного зростання є валове нагромадження, НТП і людський капітал. Сучасний етап розвитку світової економіки зумовив необхідність глибокого аналізу всієї сукупності чинників впливу на економічне зростання, на основі якого можливим стане розробка ефективних та адекватних моделей економічного зростання.

Стан вивчення проблеми. На динаміку економічного зростання впливає безліч чинників, дослідження яких займалися практично всі економісти, основоположники ряду теоретичних досліджень отримали Нобелівську премію за внесок у теорію економічного зростання.

Мета дослідження. В процесі трансформації соціально-економічної системи в Україні зросло значення аналітичного визначення впливу інституційно-економічних і інституційно-політичних чинників на зростання національної економіки. Тому виникає необхідність визначити характер взаємозв'язку інституційно-економічних і інституційно-політичних чинників зростання, оцінити їх роль в зростанні сучасної економіки, розробити механізми систематизації впливу даних чинників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі джерел економічного зростання, чинників впливу, тенденцій розвитку присвячена достатня кількість робіт вітчизняних та закордонних науковців. Серед авторів сучасності, які займаються даною проблематикою, можна виділити В. Геєця, А. Ревенка, І. Манцурова, М. Лизуна, Л. Петкову, В. Попову. До історично відомих постатей слід віднести таких вчених як: Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Карл Маркс, Кемпбелл Р. Макконел і Стенлі Л. Брю, Стенлі Фішер, Рудігер Дорнбуш і Річард Шмалензі, Йозеф Шумпетер, У. Льюїс, У. Росту, Джоан Робінзон, Е. Меддісон та ін.

Викладення основного матеріалу дослідження. В економічній науці значного поширення набула теорія трьох факторів виробництва, родоначальником якої був Ж.-Б. Сей [8], суть якої зводиться до того, що в створенні вартості продукту беруть участь праця, земля і капітал. Цих же поглядів дотримувалися А. Сміт і Мальту. Найбільш послідовною і точною є характеристика основних чинників розвитку продуктивних сил Карла Маркса [4]: “Продуктивна сила праці визначається різноманітними обставинами, між іншим середнім ступенем мистецтва працівника, рівнем розвитку науки і ступенем її технологічного застосування, суспільною комбінацією виробничого процесу, розмірами і ефективністю засобів виробництва, природними умовами”.

Кемпбелл Р. Макконел і Стенлі Л. Брю [3] в своїй книзі “Економікс: принципи, проблеми і політика” виділили три групи чинників, що роблять вплив на економічне зростання будь-якого регіону: чинники попиту, розподілу і пропозиції. Стенлі Фішер, Рудігер Дорнбуш і Річард Шмалензі [9] серед чинників, що впливають на економічний розвиток регіону, виділили

фактори виробництва і технології. Головна внутрішня причина економічного розвитку регіону, за Йозефом Шумпетером [10], пов'язана з творчістю людини, а новатори-підприємці – це ті, хто здатний реалізувати нові ідеї в ефективні економічні рішення. Для того щоб економіка вийшла з рівноважного стану, зійшла зі звичної траєкторії, підприємці здійснюють нові комбінації: виробництво нових благ; застосування нових методів виробництва або використання існуючих благ; освоєння нових ринків збуту або джерел сировини; зміна галузевої структури (створення і підірвання монополії).

У. Льюїс [1] пише про три “фундаментальні” чинники економічного розвитку регіону, які, у свою чергу, залежать від безлічі інших чинників. Першу групу чинників становлять інституційні умови, наступна група чинників зумовлює темпи і рівень накопичення знань та їх застосування на практиці. Третій і найбільш важливий аспект економічного зростання в теорії Льюїса – це накопичення капіталу.

У. Росту вважає, що темп економічного зростання залежить від темпу зростання робочої сили і темпу зростання капіталу. У свою чергу, темп зростання робочої сили залежить від темпу зростання населення і “схильності до матеріального прогресу”. На думку П. Барана, збільшення виробництва матеріальних благ може бути здійснене за рахунок таких чинників: сукупне використання ресурсів може розширюватися без змін в організації або в техніці виробництва, тобто за рахунок залучення до процесу виробництва раніше невикористовуваних ресурсів; продуктивність на одиницю використаних ресурсів може бути підвищена в результаті організаційних заходів; “технічне озброєння” суспільства може стати могутнішим [2].

У моделі Джоан Робінсон чинники зростання розділені на сім основних груп: технічні умови; інвестиційна політика; умови накопичення заощаджень; умова конкуренції; формування рівня заробітної плати; фінансові умови; початковий запас товарів виробничого призначення і стан очікувань, що випливають з минулого досвіду. У книзі “Накопичення капіталу” Джоан Робінсон формує ідеальні умови економічного розвитку – умови “золотого віку”, найважливішими з яких є [7]:

1. Нейтральний технічний прогрес, в умовах якого кількість продукції, заробітна плата і вартість капіталу на одного працівника підвищуються в однаковій пропорції, а норма прибутку залишається постійною.

2. Гнучкість і рухливість реальної заробітної плати робочого класу, що підвищується разом зі зростанням виробництва на душу населення.

3. Вільна конкуренція, що є неодмінною і обов'язковою умовою саме такої якості заробітної плати.

4. Накопичення капіталу в умовах “золотого віку”, яке залежить тільки від темпів технічного прогресу і приросту чисельності зайнятого населення.

Інші теоретики підкреслюють значення інших чинників, таких як виникнення інституту приватної власності. Дуглас Норт [2] доводить, що легалізація і законодавче оформлення прав власності були центральними чинниками, що сприяли досягненню країнами Європи рівня сучасного економічного зростання.

Американський економіст Е. Меддісон [6], досліджуючи історію економічного зростання, починаючи з 500 р. н.е., отримав результати, згідно з якими впродовж 1500 років чітко простежуються чотири періоди, в рамках яких була встановлена певна залежність між зростанням населення і зростанням випуску продукції на одну людину (табл. 1).

Таблиця 1. Зростання населення і обсягів випуску продукції на душу населення впродовж останніх 15 століть (середньорічний темп зростання, %)

Період	Зростання населення	Зростання обсягу випуску на душу населення
Аграріанізм (500–1500 рр.)	0,1	0,01
Розвинений аграріанізм (1500–1700 рр.)	0,2	0,1
Торговий капіталізм (1700–1820 рр.)	0,4	0,2
Сучасний капіталізм (1820–1980 рр.)	0,5	2,0

Як свідчать дані, впродовж переважної частини світової економічної історії виробництво зросло приблизно такими ж темпами, що й населення, при стабільно низьких середньодушових доходах. Різкий стрибок відбувся на стадії сучасного капіталізму, коли темп зростання випуску продукції на душу населення піднявся до 2,0 % в рік, а чисельність населення щорічно зростала приблизно на 1,5 %. По суті, капіталізм став першою економічною системою, яка забезпечила корінний перелом в економічному зростанні країн, що стали на шлях капіталістичного розвитку. Таким чином, економічне зростання того часу за своєю суттю було феноменом.

У "новій теорії зростання" (80–90-і рр. ХХ століття) почав враховуватися вплив недосконалої конкуренції, роль можливих змін норми прибутку, крім того, науково-технічний прогрес почав розглядатися як ендегенний, тобто породжуваний внутрішніми причинами, чинник економічного зростання. Екологічною проблематикою пронизана постіндустріальна теорія американського вченого У. Хармена, який однією з найважливіших назвав проблему екосистеми. До макропроблем увійшли боротьба усередині країн і між країнами за володіння ресурсами і виникнення небезпечної для людини техніки масового знищення, можливість зловживання генетичною інженерією, безробіття, занепад міст, злочинність, відчуження [6].

На основі аналізу різних точок зору факторів економічної динаміки, складено класифікацію чинників економічного розвитку регіону, відповідно до якої можна виділити поточні й перспективні чинники економічного розвитку регіону, а також базові, системні та функціональні. Поточні – це ті, які використовуються оперативнo в даному господарському циклі. Вони не потребують великих витрат фінансових коштів і матеріальних ресурсів, але дають віддачу в тому ж циклі. До перспективних відносяться зазвичай стратегічні чинники, реалізація яких пов'язана з корінними, принциповими науково-технологічними та організаційно-структурними перетвореннями на різних рівнях господарювання. Базовими чинниками прийнято називати фактори виробництва; системними є конкурентне середовище, ефективний маркетинг, підприємництво, а функціональними – впровадження новітніх науково-технологічних досягнень, прогресивних форм і методів організації праці, виробництва і управління, здійснення інформатизації, диверсифікації. У сучасних умовах відбувається перехід до нового типу економічної структури: від домінування промислового виробництва до домінування інформаційного сектора суспільного виробництва. Це визначило новий курс соціально-економічної політики, спрямований на розвиток інформаційного сектора суспільного виробництва.

При розгляді проблем економічного зростання в регіональному аспекті, тобто з погляду розміщення продуктивних сил і перспектив розвитку того чи іншого району, географічного пункту, постає проблема виявлення чинників регіонального економічного зростання. В основному вчені поділяють ці чинники на внутрішньо-регіональні та зовнішньо-регіональні. Прихильники теорії домінування внутрішньорегіональних чинників розвитку вважають, що основною рушійною силою регіонального розвитку є зміни внутрішньо-регіональних структур – як галузевої, так і територіальної. Теорія пріоритетності позарегіональних чинників розвитку припускає, що економічний розвиток визначається поведінкою експортного сектора; зростання його обсягів у результаті підвищення загальнонаціонального попиту на його продукцію через зростання доходів у районі сприяє зміні економічної структури [5].

Викликає увагу дослідження чинників, що стримують або стимулюють економічний розвиток регіону, дослідження яких слід починати з аналізу зовнішнього середовища. Весь комплекс чинників зовнішнього середовища визначається соціально-політичною ситуацією, на яку кожний регіон впливає, але цей індивідуальний вплив нівелюється в цілому і утворює особливе макросередовище, в якому розвивається окрема територія.

На основі вивчення і узагальнення літературних джерел, а також емпіричних досліджень зроблена спроба здійснення класифікації чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, що впливають на розвиток регіону (рис. 1).

Кожний чинник зовнішнього середовища регіону може бути або можливістю для розвитку регіону, або загрозою для розвитку регіону.

Минуле століття залишило в спадок безліч невирішених проблем і системних протиріч. До їх числа слід віднести відсутність цілісної науково-промислової і інноваційної політики більшості підприємств, регіонів і країни в цілому. В той же час для реалізації прориву в науково-технічній і промисловій політиці потрібна активна інноваційна діяльність на макро-, мезо- і мікрорівнях. Інновації, орієнтовані як на створення принципово нового так і на якісний розвиток вже існуючого, є потужним двигуном бізнесу, визначальним чинником економічного зростання.

Проведення активної політики із застосуванням важелів економічного зростання стосується перш за все, підприємств машинобудування, оскільки саме в даній галузі створюється матеріально-технічна основа для виробничого потенціалу інших сфер діяльності.

В даний час вітчизняні машинобудівні підприємства можуть здійснювати виробництво високотехнологічної конкурентноздатної продукції лише для вузьких сегментів ринку. До числа проблем повільного економічного зростання і інноваційного розвитку машинобудівних підприємств регіону слід віднести слабке нормативно-правове забезпечення державної інноваційної політики, нерозвиненість ринково-орієнтованої інфраструктури інноваційної діяльності в регіоні нестійкий фінансово-економічний стан підприємств машинобудівної галузі.

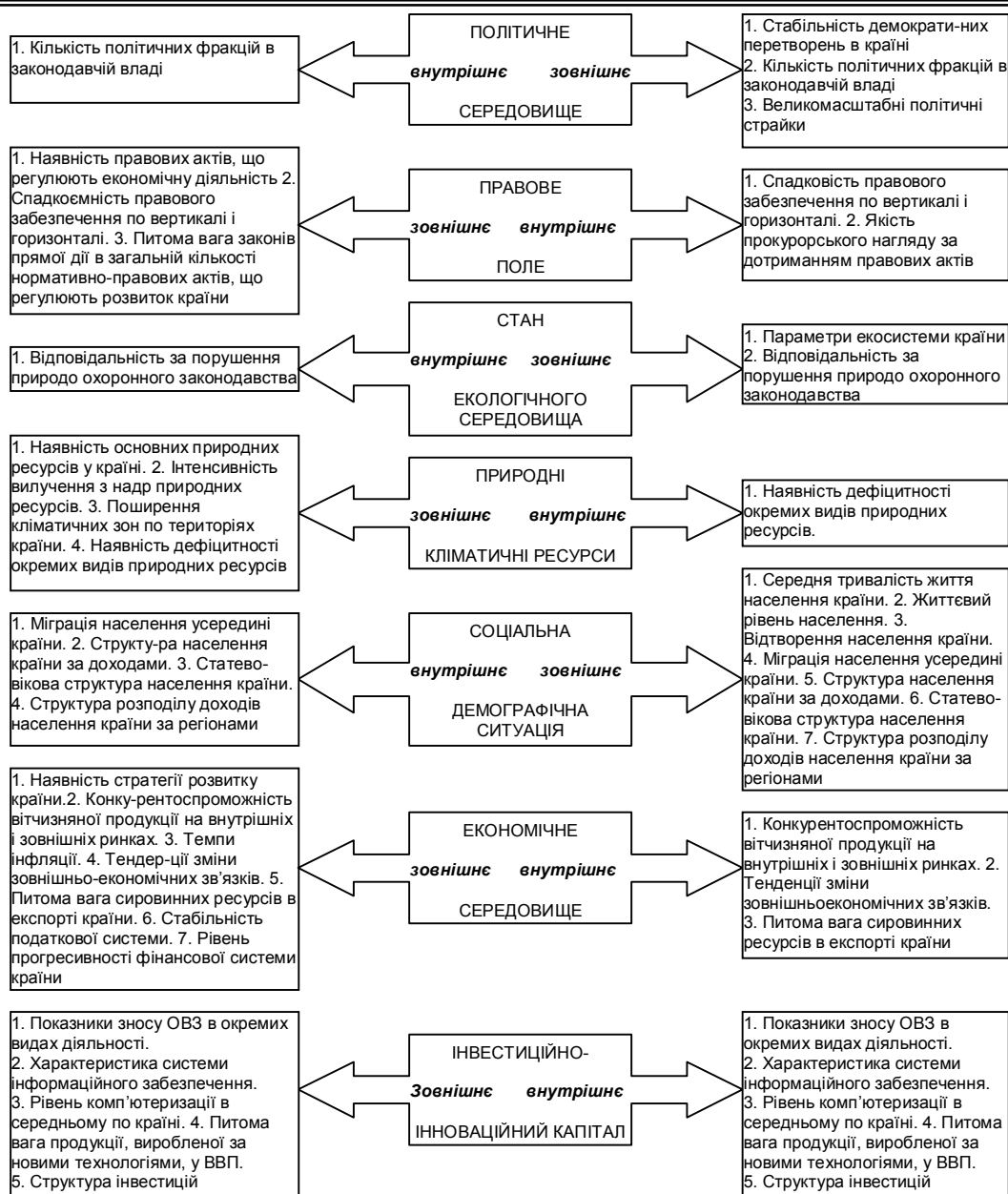

Рис. 1. Класифікація чинників зовнішнього і внутрішнього середовища регіону

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вивчивши численні точки зору на категорії економічного зростання і економічного розвитку, дослідивши суть цих категорій і еволюцію поглядів на чинники зростання і розвитку в регіональному розрізі, можна зробити висновок, що сучасне поняття економічного зростання припускає існування декількох шляхів – інтенсивного, екстенсивного, переважно інтенсивного і переважно екстенсивного. Проте економічне зростання в усіх випадках означатиме зростання на базі наявних ресурсів. Економічний розвиток припускає зростання на базі продуктованих інновацій. Перспективний розвиток на макро-, мезо- і мікрорівні припускає саме поняття економічного розвитку – тобто інноваційний шлях розвитку.

Список використаної літератури:

1. Lewis W.A. The Theory of Economic Growth. – London: Allen and Unwin, 1955. 2. Історія економічних вчень: Навч. пос. / За ред. Юхименко П.І., Леоненко П.М. – К.: Знання-Прес, 2005. – 583 с. 3. Макконел К.Р.

и Брю С.Л. экономикс: принципы, проблемы и политика. В 2т.: пер.с англ. 11-го изд. – М.: республика, 1992. – 399 с. 4. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – М.:Партиздат ЦК ВКП(б), 1937. – Т.23,24 5. Петкова Л. До питання про якість економічного зростання України [Текст] / Л. Петкова // Економіка України (укр.). – 2005. – № 6. – С. 45–50. 6. Політична економія: навч.посіб. / За ред. Рибалкіна В.О. Вид.: Академ-видавництво, 2009. – 672 с. 7. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. – М.: Прогресс, 1986. – 263 с. 8. Сэй Ж. - Б., Бастия Ф. Трактат по политической экономии/ Экономические софизмы. Экономические гармонии. - М.: Дело, 2000. – 232 с. 9. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – М.: "Дело ЛТД", 1993. – 864 с. 10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

ВАСЮК Н.В. – викладач Черкаської філії "Європейський університет"